

SENOSIOS LIETUVOS ŠVENTVIETĖS, ARBA GYVA NUTRŪKUSI TRADICIJA

Ikikrikščioniškos Lietuvos šventviečių istorija yra ilga ir turininga. Vis dėlto iki šiol daugelį jos puslapių dengia paslapties skraistė, ir mokslinis šventviečių pažinimas išlieka aktualus ateities lituanistinių tyrimų uždavinys. Įvairios gausiai išlikusios daugelyje Lietuvos rajonų senosios šventvietės sudaro vertingą baltų ir lietuvių kultūros paveldo vertybių dalį. Tai ryškus, dažnai dominuojantis kultūrinio kraštovaizdžio elementas.

Nors ikikrikščioniškos šventvietės yra žinomos ir kaimyninėse šalyse, dažna Lietuvos šventviečių grupė yra unikali, ir tuo yra pabrėžiama jų svarba puoselėjant etninę lietuvių kultūrą.

Lietuvos didžiosios kunigaikštystės ir Žemaitijos krikšto (1387, 1413) metu senųjų šventviečių tradicija nutrūko. Senąsias šventvietes pakeitė nauji – krikščioniški – maldos namai. Vis dėlto istoriniai XV–XIX a. duomenys ir kompleksiniai pastarųjų dešimtmečių tyrinėjimai rodo, jog senosios šventvietės po oficialaus krikščionybės įvedimo išliko svarbi žmonių religinio gyvenimo dalis. Transformuotų senųjų šventviečių tradicijos elementų buvo gausu XIX a. – XX a. pradžios Lietuvoje, ir nemažai duomenų apie juos surinko etninės kultūros tyrinėtojai.

XIX a. – XX a. pirmojoje pusėje šventviečių tradicija jau nebuvo tokia turininga ir įvairiapusiška kaip kitados (pavyzdžiui, šiam laikotarpiui ypač būdingas šventų šaltinių puoselėjimas praeityje bus buvęs tik mažas švenčių segmentas). Tačiau šventais laikomi akmenys, medžiai, šaltiniai ir kalnai akivaizdžiai liudija šios tradicijos ryšį su ikikrikščioniškomis Europos, tarp jų ir baltų, religijomis.

Daugelį šventviečių XIX a. – XX a. pradžioje galima vadinti jau tik ypatingais padavimų ir pasakojimų objektais, kurie kėlė tiek vietos gyventojų (apie tai byloja skaitlingi iš kartos į kartą perduodami padavimai), tiek ir kūrėjų (A. Baranausko, M. K. Čiurlionio, Maironio, V. Krėvės-Mickevičiaus, A. Žmuidziničiaus ir kt.) susidomėjimą. Palyginkime jų kūrinius: poemą „Anykščių šilėlis“, eilėraštį apie Divyčio ežerą ir kalną, Raigardo ir Puntuko paveikslus ir kt.¹

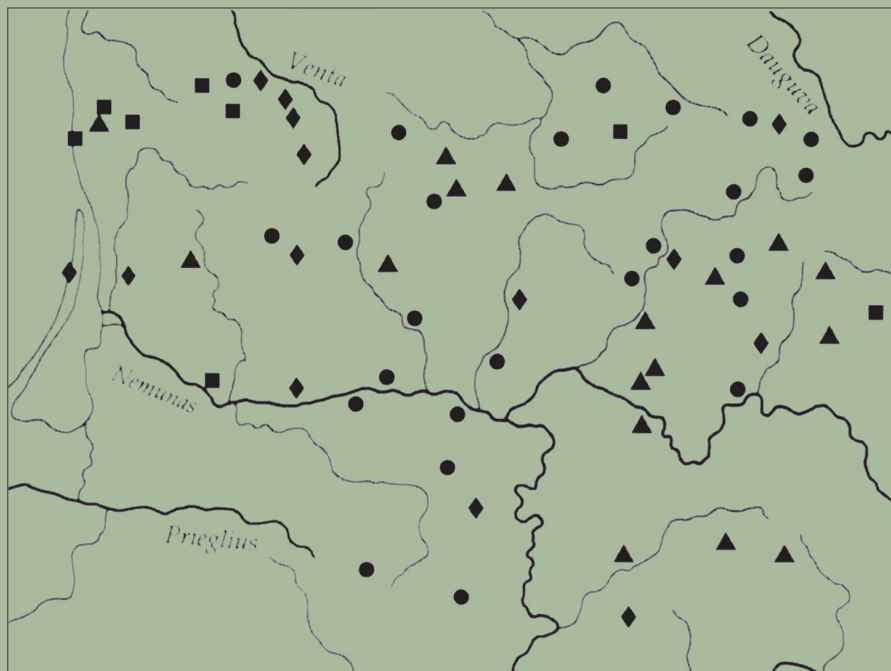
Vis dėlto daugiau kaip pusšimtis šventviečių minėtu laikotarpiu dar buvo pirmo ryškumo religinio gyvenimo elementai. Vienos šventvietės, paprastai nuošaliau bažnyčių, veikė labiau ar mažiau autentišku savo pavidalu, kitos gi – jau kuris laikas buvo įtrauktos į krikščioniškosios ideologijos lauką, kur joms kartais tekdavo itin svarbus vaidmuo Švč. Mergelės Marijos arba šventųjų kulte (Daujėnai, Pasvalio r.; Gelvonai, Širvintų r.; Ugioniai, Raseinių r.). Garsiosios Šiluvos koplyčios altorius taip pat pastatytas ant akmenų, kurie kyšo grindyse ir iki šiol yra ypač gerbiami².

Alkakalnis, vadinamas Aušrine. Kaušai. Šilalės r. 2005. Vykinto Vaitkevičiaus nuotrauka. Iš autoriaus rinkinio

Čia galima pažymėti, kad palaiapsniui suaugusiųjų pamirštamas šventvietes piemenaudami dar ilgai prisimindavo vaikai. Prie šventų akmenų jie neretai intuityviai imituodavo senąsias apeigas, išsirinkdami iš savo tarpo „kunigą“, lauko gėlėmis puošdami akmenis ar matuodamiesi savo pėdos didumą akmenyse įmintose

pėdose. Viena tokį šventą akmenį Maleišių kaimo lauke (Anykščių r.), remdamasis vaikystės prisiminimais, „Pragiedruliuose“ aprašė ir kun. J. Tumas-Vaižgantas³.

Žymiausios naudojamos senosios šventvietės Lietuvos teritorijoje XIX a. – XX a. pradžioje. V. Vaitkevičiaus brėž., 2007

Akmenys (▲): Akmuo (Varėnos r.); Antakmenė (Ignalinos r.); Gelvonai (Širvintų r.); Gvaldai (Šilalės r.); Jančiūnai-Kaptarūnai (Svenčionių r.); Joskaudai (Kretingos r.); Liukonys (Širvintų r.); Mitkiškės (Trakų r.); Naurasiliai (Panevėžio r.); Paežeriai (Radvilišio r.); Papiškės (Šalčininkų r.); Skudutiškis (Molėtų r.); Stalgonyš-Kaulališkės (Šalčininkų r.); Sukiniai (Ukmergės r.); Šeimatis (Utenos r.); Šiluva (Raseinių r.); Zigmantiškiai (Pakruojo r.);

Kalnai (■): Alkas (Kretingos r.); Bitėnai (Pagėgių sav.); Naujoji Iplitis (Kretingos r.); Palanga; Pasruojė (Telšių r.); Puokė (Skuodo r.); Stajėtiškis (Svenčionių r.); Zasinyčiai (Kupiškio r.);

Medžiai ir miškeliai (◆): Daubarjai (Mažeikių r.); Dvaronys (Anykščių r.); Juodkrantė (Neringos m.); Kairišiai (Akmenės r.); Kalnėnai (Jurbarko r.); Kaušai (Šilalės r.); Kegriai (Akmenės r.); Makrickai (Marijampolės r.); Marcinkonys (Varėnos r.); Purviniškiai (Svenčionių r.); Sakučiai (Šilutės r.); Šventybrastis (Kėdainių r.); Ubiškė (Telšių r.); Visdievai (Rokiškio r.)

Šaltiniai (●): Ažuožeriai (Anykščių r.); Budriškės (Molėtų r.); Daujėnai (Pasvalio r.); Dievogala (Kauno r.); Jugintai (Kauno r.); Jurgaičiai (Šiaulių r.); Karajimiškis (Biržų r.); Kavarskas (Anykščių r.); Kryžiai (Lazdijų r.); Liucionys (Vilniaus r.); Maironiai (Kelmės r.); Narkūnai (Utenos r.); Padievytis (Šilalės r.); Pakalniškiai (Jurbarko r.); Panemunis (Rokiškio r.); Plokščiai (Šakių r.); Račiai (Mažeikių r.); Savičiūnai (Zarasų r.); Sniegiai (Rokiškio r.); Suviekas (Zarasų r.); Ugioniai (Raseinių r.); Užpaliai (Utenos r.); Verduliai (Radvilišio r.); Višakio Rūda (Kazlų Rūdos sav.); Vištytis (Vilkaviškio r.)

KAIMO ŠVENTVIETĖS

Didžiausią susidomėjimą kelia nuošaliai bažnyčių XIX–XX a. veikusios šventvietės. Paprastai tai šventi šaltiniai, medžiai ir akmenys miškuose, didesniu ar mažesniu atstumu nutolę nuo gyvenviečių (Gvaldai, Šilalės r.; Joskaudai, Kretingos r.; Liucionys, Vilniaus r.; Račiai, Mažeikių r.; Višakio Rūda, Kazlų Rūdos sav.; Zasinyčiai, Kupiškio r.; Zigmantiškiai, Pakruojo r.). Dažnai, tačiau ne visada šias vietas ženklino mediniai kryžiai, koplytėlės ir koplyčios. Šventvietės buvo lankomos individualiai, kilus atitinkamam reikalui arba visuotinai, tam tikromis apylinkėse žinomomis dienomis. Kartais parapijos atleidų dieną tokios rūšies šventviečių link traukdavo tikinčiųjų eisenos (Mitkiškės, Trakų r.). Tačiau ne visas šias šventvietes aptarnaudavo parapijos kunigas. Pavyzdžiui, pas tikinčiuosius dešimtą penktadienį po Velykų su aukomis susirinkusius ant Stajėtiškio piliakalnio (Svenčionių r.) tik 1995 m. pirmą kartą atvyko kunigas iš Adutiškio⁴.

Neretai šventvietes prižiūrėdavo ir suaukotų pinigų, maisto bei daiktų likimu rūpinosi kuris nors labiau atsida- vęs bendruomenės narys arba arčiau šventvietės gyvenantis asmuo / šeima. Pavyzdžiui, raktus nuo trijų aukų dėžės užraktų Kairiškiuose (Akmenės r.) prie šventos pušies turėjo trys kaimynystėje gyvenę ūkininkai. Aukas buvo galima paimti jiems trims susirinkus⁵.

Senosios šventvietės tradiciškai vaidino svarbų vaidmenį žmonių gyvenime: jose buvo prašoma asmeni- nės/ šeimos sveikatos ir laimės, sveikatos gyvuliams, gero derliaus, apsaugos nuo Perkūno ir pan. Pažymė- tina, kad dažnai šventvietės buvo lankomos pildant vieno ar kito pobūdžio įžadą, duotą sunkią akimirką arba susapnavus tam tikrą ženklą/ paraginimą. Kai kurios senosios šventvietės buvo tapusios tokios populiarios, jog beveik konkuravo su parapinėmis bažnyčiomis. Toks atvejis iš XIX a. yra žinomas Kaušuose (Šilalės r.),

kur Aušrinės kalno papėdėje prie Rotužės upelio augo šventas ažuolas, o į jį buvo įkelta Nukryžiuotojo skulptūra⁶.

1914 m. R-čių Jono slapyvardžiu pasirašęs asmuo taip rašė apie girioje prie Makrickų (Marijampolės r.) buvusį uosį su skylė kamienė: „Seniai pasakoja, kad net [Gudelių] bažnyčia šventadieniais būdavusi tuščia: žmonės visi būdavę pas uosį arba smuklėje šokdavę. Aukų pas uosį žmonės nešdavę apščiai; nešdavę kas ką turėdavę: vilnų, audeklų, javų, pinigų, kiaušinių ir t.t. Aukų, anot vieno pasakotojo, buvę tiek, kad bažnyčią būtų galima buvę pastatyti“⁷.

ŠEIMOS ŠVENTVIETĖS

Apie praėjusį šimtmetį sodybose dar buvusius šventais laikomus medžius bei akmenis duomenų palyginti mažai. Tačiau nemaža dalimi tą lėmė šeimyninis tokios rūšies tradicijos pobūdis. Yra nemažo pagrindo manyti, kad kryžių statymas darželiuose (Žemaitijos regione), koplytėlių kėlimas į senuosius sodybų ažuolus bei liepas (visoje Lietuvoje) yra susijęs su vaizdiniais apie mirusiųjų giminės protėvių vėles.

Akmenys su smailiadugniais dubenimis, gausiai išlikę kaimų sodybose, XIX–XX a. buvo branginami kaip savotiškas giminės atminimas ir kartais kaip šeimos laimės garantas. Pavyzdžiui, dar 2004 m. vienas Pakruojo r. gyventojas, prie namų išsaugojęs dubenuotąjį akmenį, archeologams teigė, kad akmenį brangina ir jo nė už ką neparduosiąs, nes namus ištiksianti nelaimė⁸. Vis dėlto ritualinį vaidmenį šie akmenys paskutiniaisiais amžiais vaidino jau tik išimtiniais atvejais, kai jų dubenyse susirinkęs vanduo buvo lyginamas su švęstu vandeniu (Radikiai, Joniškio r.; Stūgliai, Utenos r.).

Atskirai pažymėtina, jog kai kurios šeimos iš kartos į kartą dar XX a. moteriškąją liniją perduodavo ir „paprastus“ nedidelius akmenis, vadindamos juos kraičiu – „pasoga“! (Miciūnai, Pakruojo r.)⁹.

ŠVENTVIETĖS PAKELIUI Į BAŽNYČIA

Kai kurių šventviečių gyvybingumas XIX–XX a. pirmojoje pusėje buvo glaudžiai susijęs su tikinčiųjų kelionėmis į atlaisius parapišes arba kitose garsesnėse bažnyčiose. Vykdami į arba grįždami iš atlaisių, žmonės lankydavo senąsias šventvietes: užsukdavo paaukoti smulkių pinigų ar maisto, pasisemti švento šaltinio vandens, papietauti ir pan. (Karajimiškis, Biržų r.; Liukonys, Širvintų r.; Marcinkonių apyl., Varėnos r.; Šv. Jonas, Elektrėnų sav.; Vilkai, Plungės r.). Bene garsiausia tokio pobūdžio šventvietė yra Antakmenės Aukų akmuo (Ignalinos r.) (6 pav.). Čia užsukdavo žmonės, dešimtą penktadienį po Velykų važiuodami į atlaisius Paringyje (Ignalinos r.) ir „seniems dievams“ ant akmens palikdavo įvairių aukų: mėsos, sūrio, linų, vilnos, drobės, pinigų ir kt. Aukas surinkdavęs lauko savininkas arba piemenys¹⁰.

Reikia paminėti, kad kai kurios šventvietės buvo lankomos po pamaldų ir dažną sekmadienį pavasarį bei vasarą (Jačiūnų miško laukymė prie Velnio brastos, Kaišiadorių r.; Senojo Strūnaičio akmuo su pėda, Švenčionių r.; Sniegių (Lukštų) šaltinis, Rokiškio r.). Apie prie Puntuko augusius ažuolus ir Ažuožerių Karalienės liūną A. Žukauskas-Vienuoelis 1907 m. taip rašė: „Dar prieš sumišimo (1863) metus kiekvienoje nedėlioje iš artimųjų kaimų žmonės po pamaldų iš bažnyčios eidavę Puntukan pasimelstų po dviem šventais ažuolais, o paskui perbrisdavę per [Šventosios] upę ir, susėdę aplinkui Karalienės liūną, valgydavę sviestą, sūrius, pyragus, o trupinius ir valgymų liekanas skandindavę į Karalienę, ir tik vėlų vakarą, prisilaužę žalių šakelių nuo užgulusių ant Karalienės medžių, pradėdavę skirstytis. Bet po sumišimo [sukilimo] metų kunigija labai pradėjusi žmones persekioti ir net bausti už lankymą Puntuko ir Karalienės“¹¹.

ŠVENTVIETĖS PRIE BAŽNYČIŲ/BAŽNYČIOSE

XIX–XX a. ypatingo žmonių dėmesio dar sulaukdavo ir kelios dešimtys šventų šaltinių bei akmenų prie bažnyčių (koplyčių) ar pačiose bažnyčiose: Gelvonų akmuo su Marijos pėda (Širvintų r.), Akmens kaimo Mergos akmuo (Varėnos r.), Daujėnų Šventabalė (Pasvalio r.), Dievogalos (Kauno r.) Šv. Jono upelis, Ugionių (Raseinių r.), Kryžių (Lazdijų r.), Kavarsko (Anykščių r.), Maironių (Kelmės r.), Šilėnų (Vilniaus r.), Paštuvos (Kauno r.) šaltiniai. Tiesa, kai kurie tokios rūšies šaltiniai šiandien jau pamiršti (Lapės, Kauno r.; Skiemonys, Anykščių r.; Žemaičių Kalvarija, Plungės r.) ir veikiausiai tai jau tikri krikščioniškų šventovių elementai.

Atskirai pažymėtini akmenys su smailiadugniais dubenimis, atgabenti į bažnyčias ar koplyčias ir naudoti švęstam vandeniui supilti. Joniškio apylinkėse XVI a. ir vėlesniu laikotarpiu tai galbūt net buvo padaryta planingai, vienu metu keleto kaimų koplyčiose¹².

KAPINĖS ŠVENTVIETĖS

Kapinės šventvietėse yra dar vienas dėmesio nusipelnantis reiškinys. Kapinės su nedidelėmis koplyčiomis kaldaisė buvo įkurtos ir iki XX a. veikė bene dešimtyje Alkos kalnų (Erkšva, Puokė – abu Skuodo r.; Naujoji Įpiltis, Kretingos r.; Alkas, Plungės r.) ir savaip byloja apie senųjų šventviečių sakralumą bei jo transformacijas.

Velniakalniais ir Kaukalniais vadinamos viduramžių bei naujųjų laikų laikotarpio laidojimo vietos Vidurio ir Rytų Lietuvoje (Žemantiškės, Panevėžio r.; Kriaušiškiečiai, Pasvalio r.; Krupeliai, Molėtų r.) rodytų, kad ten

kai kurios kapinės taip pat buvo įkurtos ant senųjų alkakalnių arba kad vietos gyventojai ilgą laiką laikėsi senųjų mirusiųjų pagerbimo apeigų (pvz., rengė prie kapų vaišes ar pan.).

1853 m. Kušleikiuose (Kelmės r.) esančio pilkapijo aprašymas išraiškingai fiksuoja padėtį, kuri susidarė vietos gyventojams lankant priešistorinį, veikiausiai dar II–IV a. supiltą, pilkapį. Pasakyta, kad krikščionybės laikais, „galbūt apie 1700 m.“, ten buvo nešamos aukos, kaip antai midus, duona, kiaušiniai ir kita, o neturtingieji ir elgetos jas paimdavę. Šis paprotys nutrūko tada, kai kunigai pilkapijo lankytojus iškeikė, neleido jų į bažnyčią, o pačią kalvą pakrikštijo Velnų kapais (*Velnių kapai*)¹³.

Paminėtini ir atvejai, kai kaimo kapeliuose augančios šimtametės pušys garbintos kaip šventos. Tai itin būdinga kalbant apie Viekšnių–Tirkšlių apylinkes, Žemaitijoje.

Taigi XIX–XX a. pradžioje Lietuvos kaimo gyventojai buvo krikštijami, tuokiami ir laidojami dalyvaujant kunigui, paprastai paparinėse bažnyčiose. Nepaisant to, miškuose ir kai kuriais atvejais kaimuose dar būta senųjų šventviečių: šventų šaltinių, medžių, akmenų, kalnų. Be pasakojamosios tradicijos, kur sakralinės vietos paprastai buvo koduojamos „senovinės bažnyčios“ (prasmegusios, nuskendusios ir pan.) vaizdiniu, dalis minėtų šventviečių vis dar vaidino svarbų vaidmenį religiniame gyvenime. Jose buvo meldžiama sveikatos ir laimės, aukojamos įvairios aukos.

Lietuvos teritorija šiuo atveju nėra išimtis. Panašūs atvejai žinomi Latvijoje, Baltarusijoje bei Rusijoje¹⁴. Dar visą XIX a. šventų šaltinių kultas buvo palyginti dažnas reiškinys Skandinavijos šalyse: Švedijoje, Norvegijoje, Danijoje¹⁵.

Šventais laikomi šaltiniai bei akmenys prie bažnyčių ir pačiose bažnyčiose sudaro ypatingą paminklų kategoriją. Turint omenyje visų pirma Šiluvos ir Gelvonų šventų akmenų istorijas, peršasi išvada, kad, be sąsajų su senuoju – ikikrikščioniškuoju – kultu, ypatingam šių vietų religiniam vaidmeniui didelę reikšmę turėjo ir kontrreformacijos eiga XVII a., kai į savo pusę patraukiant reformacijos šalininkus prireikė „stebuklų“, taip pat tariamai įvykusių prie senų ažuolų, beržų ar liepų, akmenų su pėdomis ir duobutėmis, nepaprastomis savybėmis pasižyminčių šaltinių¹⁶.

Praėjus 600 metų po krikščionybės įvedimo, Lietuvoje iki šiol veikia apie dvi dešimtis senųjų šventviečių. Garsiausios iš jų – Užpalių Krokulės, Panemunio, Joskaudų, Kryžių (Sutrės), Ugionių, Plokščių Šventadaubės, Dajėnų Šventabalos šaltiniai, Skudutiškio, Gelvonų, Gvaldų miško akmenys „atgyja“ vieną kelis kartus per metus, paprastai parapijos religinių švenčių metu. Tik nuodugnūs tyrinėjimai atsakytų į klausimą, ką galvoja patys šaltiniuose ir prie akmenų sveikatos bei laimės ieškantys tikintieji. Šį kartą norisi pabrėžti pačios tradicijos gajumą, iš kartos į kartą šventvietėms perduodamos pagarbos jausmą, kurio ištakos siekia baltų religijos laikus.

NUORODOS:

- ¹ Baltrūnas V. Gamta kaip kultūros šaltinis. Gamtos raidos pažinimas ir pasaulėjauta, Vilnius, 2003, p. 47–66.
- ² Vaitkevičius V. Senosios Lietuvos šventvietės. Žemaitija, Vilnius, 1998, p. 587–590.
- ³ Vaitkevičius V. Senosios Lietuvos šventvietės. Aukštaitija, Vilnius, 2006, p. 499–500.
- ⁴ Ten pat, p. 307–309.
- ⁵ Masiulienė R. Apžadų kapeliai. – Papilė, Vilnius, 2006, t. 2/3, p. 242, 245.
- ⁶ Mūsų senovė, 1940, t. III, Nr. 1, p. 89–90; Plačiau žr. Vaitkevičius V. Senosios Lietuvos šventvietės. Žemaitija, p. 397–399.
- ⁷ R-čių Jonas. Gudelių parapijos monografija. – Lietuvių tauta, 1914, Kn. 2, d. 3, p. 412–413.
- ⁸ Vaitkevičius V. Akmenys su smailiadugniais dubenimis. – Lietuvos archeologija, 2005, t. 28, p. 201, išn. 9.
- ⁹ Vansauskienė J. Prarastas kraitis – mitologinis akmuo. – Šiaulių kraštas, 2003-12-19.
- ¹⁰ Vaitkevičius V. Senosios Lietuvos šventvietės. Aukštaitija, p. 319–322.
- ¹¹ A...s Ž...s. Apė „Karalienės“ liūną. – Lietuvių tauta, 1907, Kn. 1, d. 1, p. 141–144.
- ¹² Vaitkevičius V. Akmenys su smailiadugniais dubenimis, p. 200.
- ¹³ Litvanica, czyli wiadomosci o Litwie, zebrane przez Sp. Ks. Ambrażego Kossarzewskiego. [1857–1863]. Nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 24–15, l. 155a.
- ¹⁴ Plg. Панченко А.А. Исследования в области народново православия. Деревенские святыни Северо-Запада России, Санкт Петербург, 1998; Зайкоўскі Э.М., Дучыц Л.У. Жыватворныя крыніцы Беларусі, Мінск, 2001.
- ¹⁵ Plg. Andersen S. Helligkilder og valfart. – Festskrift til Thelma Jexlev. Fromhed og verdslighed i middelalder og renaissance. Odense, 1985, p. 32–44; Stjernquist B. The Röekillorna Spring. Springs-cults in Scandinavian Prehistory, Stockholm, 1992.
- ¹⁶ Plg. Savukynas V. Švenčiausios Mergelės Marijos kultas ir religinis lietuvių identitetas. – Seminarai, 1998, p. 49–58.

THE SACRED PLACES OF OLD LITHUANIA

Summary

The scientific knowledge of natural holy places is an urgent task for Lithuanian investigations. Various monuments of this kind make a valuable part of Baltic and Lithuanian cultural heritage. In this article the question is raised how the tradition of using natural holy places in Lithuania in the 19th-20th centuries can be described.

Many of these natural holy places of that period can already be called only the particular objects of legends and stories that caused interest of local inhabitants and professional authors. However, at that time more than fifty holy places were very important in terms of religious practice (table No. 2). The greatest interest is excited by the sacred places far from churches. First of all they are sacred springs, trees and stones in the forests at some distance from the settlements. Often but not always wooden crosses and chapels marked these places. The sacred places were visited individually or generally at a certain locally known days.

Not much data is left concerning the so called sacred trees and stones in the farms of the last century. For the most part this was determined by the domestic nature of such traditions. However, the stones with narrow-bottomed bowls that remained in the villages are still valued as a certain family remembrance and sometimes even as a guarantee of good fortune.

The usage of some sacred places in the 19th-20th centuries was closely connected with the trips of church goers to the church festivals in the parish or other churches. Going to them or returning from them people visited natural holy places: they stopped there to offer some money or food, to take some water from the sacred spring, to rest, to eat, etc.

Of course, some tens of sacred springs and stones near the churches, chapels or in the churches also attracted church goers' attention. Sacred places were found in some village cemeteries or near them.

To sum up, we can state that in the 19th and 20th century inhabitants of Lithuanian villages were christened and married in the churches and buried with a priest present. In spite of that in the forests and in some cases in the settlements still could be found natural holy places: sacred springs, trees, stones and hills. This tradition by its sources reaches the times of Baltic religion.

LIETUVAS SENĀS SVĒTVIETAS JEB DŽĪVA PĀRTRŪKUSĪ TRADĪCIJA

Kopsavilkums

Seno svētvietu [termini: (Balts') sacred places vai natural holy places] zinātniska izpratne ir aktuāls lituāņu pētījumu uzdevums. Daudzi dažādi šāda veida pieminekļi veido vērtīgu baltu un lietuviešu kultūras mantojuma daļu. Šajā rakstā tiek apspriests viens jautājums – kā var raksturot seno svētvietu izmantošanas tradīciju Lietuvā XIX–XX gs.

Daudzas senās svētvietas minētajā laika posmā jau var saukt tikai par īpašiem leģendu un stāstu objektiem, kas izraisījuši vietējo iedzīvotāju un profesionālu mākslinieku interesi. Tomēr vairāk nekā pussimts svētvietu tajā laikā vēl bija ļoti spilgti reliģiskās dzīves elementi (2. att.). Lielāko interesi rada svētvietas, kas darbojušās atsevišķi no baznīcas. Pirmām kārtām tie ir svētavoti, koki un akmeņi mežos, tuvāk vai tālāk no dzīvesvietām. Bieži, taču ne vienmēr, šīs vietas apzīmē koka krusti, mazas baznīciņas un kapličas. Svētvietas tika apmeklētas individuāli, ja radusies tāda vajadzība, vai kopīgi – noteiktos apstākļos zināmās dienās.

Dati par pagājušajā gadsimtā mājās vēl glabātajiem par svētiem uzskatītajiem kokiem un akmeņiem saglabājušies maz. Tā iemesls lielā mērā ir šāda veida tradīciju ģimeniskā daba. Taču akmeņi ar šaur dibena iedobumiem [stones with narrow-bottomed bowls], kas bagātīgi saglabājušies lauku mājās, līdz šim bieži vien tiek glabāti kā sava veida dzimtas relikvija un reizēm pat kā ģimenes laimes garants.

Dažu svētvietu izmantošana XIX–XX gs. bija cieši saistīta ar ticīgo došanos uz atļaidām draudzes vai citās baznīcās. Dodoties uz atļaidām vai atgriežoties no tām, ļaudis apmeklēja senās svētvietas: iegriezās tur ziedot nedaudz naudas vai pārtikas, pasmelt svētā avota ūdeni, atpūsties, papusdienot u. tml.

Protams, ticīgo uzmanība tika pievērsta arī vairākiem desmitiem svētavotu un akmeņu pie baznīcām un kapličām vai pašās baznīcās. Svētvietas atrastas vairākos lauku kapos vai to tuvākajā apkārtnē.

Apkopojot var teikt, ka XIX–XX gs. Lietuvas lauku iedzīvotāji tika kristīti un laulāti baznīcās, apglabāti kapsētās, piedaloties garīdzniekam. Tomēr mežos un dažos gadījumos pašās dzīvesvietās vēl bijušas senās svētvietas: svētie avoti, koki, akmeņi un kalni. Šī tradīcija sakņojas baltu reliģijas laikos.

ŚCWIĘTE MIEJSCA DAWNEJ LITWY, CZYLI ŻYWA ZERWANA TRADYCJA

Streszczenie tekstu

Naukowe poznanie dawnych miejsc świątych jest aktualnym zadaniem badań lituanistycznych. Różnorodne liczne tego rodzaju zabytki stanowią cenną część dziedzictwa kulturowego Bałtów i Litwinów. W artykule omawia się jedno zagadnienie – w jaki sposób można określić tradycję wykorzystania dawnych miejsc

świętych w Litwie XIX – XX w.

Wiele dawnych miejsc świętych w tym okresie można nazwać jedynie szczególnymi obiektami podań i opowiadań, budzącymi zainteresowanie miejscowych mieszkańców oraz twórców. Jednakże ponad pięćdziesiąt miejsc świętych było podówczas jeszcze elementami wielkiej wagi w życiu religijnym (rys. 2). Największe zainteresowanie budzą święte miejsca znajdujące się w pewnej odległości od kościołów. Przede wszystkim są to święte źródła, drzewa oraz kamienie w lasach, znajdujące się w większej lub mniejszej odległości od osad ludzkich. Często, lecz nie zawsze, miejsca te były oznaczone krzyżem, kapliczką lub kaplicą. Miejsca święte odwiedzano indywidualnie, w przypadku zaistnienia odpowiedniej potrzeby lub powszechnie, w znanych dla okolicznej ludności określonych dniach.

O uważanych w ubiegłym wieku za święte drzewach i kamieniach znajdujących się w obrębie gospodarstw (sodyba) zachowało się niewiele danych. W większej części jest to uwarunkowane charakterem rodzinnym tego rodzaju tradycji. Jednakże wydrążone kamienie, których wiele zachowało się w zagrodach wiejskich, dotąd często są cenione jako pamiątki rodzinne i nieraz nawet jako rąkojmia szczęścia w rodzinie.

Wykorzystanie niektórych miejsc świętych w XIX – XX w. wiązało się ściśle z wędrówką na odpusty do kościołów parafialnych lub innych. Wędrując czy wracając z odpustów, ludzie odwiedzali miejsca święte: wstępowali po to, by złożyć w ofierze drobne pieniądze bądź żywność, nabrać wody ze świętego źródła, odpocząć, posilić się itp.

Oczywiście, uwaga wiernych nie omijała również kilkudziesięciu świętych źródeł tudzież kamieni znajdujących się przy kściołach bądź kaplicach lub też w samych kościołach. Święte miejsca odkryto na niektórych wiejskich cmentarzach albo w najbliższym ich sąsiedztwie.

Podsumowując można stwierdzić, że w XIX – XX w. ludność wiejska była chrzczona, brała śluby, była grzebana na cmentarzu z udziałem księdza. Jednakże w lasach i w poszczególnych przypadkach w samych osadach istniały jeszcze miejsca święte: święte źródła, drzewa, kamienie i wzgórza. Tradycja ta sięga czasów wierzeń Bałtów.

ДРЕВНИЕ ЛИТОВСКИЕ СВЯЩЕННЫЕ МЕСТА, ИЛИ ЖИВА ПРЕРВАВШАЯСЯ ТРАДИЦИЯ

Резюме

Научное знание древних священных мест [термины: (Balts') sacred places или просто natural holy places] является актуальной задачей литуанистических исследований. Различные многочисленные памятники этого вида составляют единую часть ценностей наследия балтской и литовской культуры. В данной статье дискутируется один вопрос – как можно охарактеризовать традицию использования древних священных мест в Литве в XIX–XX вв.

Многие священные места в упомянутый период можно называть уже лишь особыми объектами преданий и рассказов, которые вызвали интерес местных жителей и профессиональных творцов. И все-таки более полусотни священных мест в то время еще были элементами религиозной жизни первой значимости. Наибольший интерес вызывают действовавшие вдали от храмов священные места. В первую очередь это святые источники, деревья и камни в лесах, более или менее отдаленные от населенных пунктов. Часто, однако, не всегда, эти места обозначали деревянные кресты, часовенки и часовни. Священные места посещались индивидуально, по определенному поводу, или массово, по некоторым известным в округе дням.

О еще бывших в прошедшем столетии в усадьбах считавшихся святыми деревьях и камнях сведений сохранилось немного. Большею частью это обусловлено семейным характером традиций такого вида. Однако камни с конусообразными выемками, обильно сохранившиеся в усадьбах, до сих пор ценятся как своеобразная память о предках и иногда даже как гарантия семейного счастья.

Использование некоторых священных мест в XIX–XX вв. было тесно связано с посещениями храмовых праздников верующими в приходе или в других храмах. По пути на храмовый праздник или возвращаясь с него, люди посещали древние священные места – приносили в жертву мелкие деньги или пищу, набирали воды из святого источника, отдыхали, обедали и т. д.

Конечно, верующие уделяли внимание и нескольким десяткам святых источников и камней у храмов и часовен или внутри них. Священные места обнаружены также на кладбищах некоторых деревень или в ближайшем их окружении.

Обобщая, можно сказать, что жители литовского села в XIX–XX вв. крестились и венчались в костелах, погребались на кладбищах с участием ксендза. Несмотря на это, в лесах, а в некоторых случаях и в самих населенных пунктах, еще существовали древние священные места: святые источники, камни и холмы. Истоки этой традиции относятся к временам балтской религии.

ALTE HEILIGE STÄTTEN LITAUENS ODER LEBENDE UNTERBROCHENE TRADITION

Zusammenfassung

Die wissenschaftliche Anerkennung der alten heiligen Stätten [Termine: (Balts') sacred places oder natural holy places] ist aktuelle Aufgabe der lituanistischen Forschungen. Verschiedene reiche Denkmäler dieser Art bilden wertvollen Teil des Kulturerbes der Balten und Litauer. Der Autor behandelt eine Frage – wie kann man die Tradition beim Gebrauch der alten heiligen Stätten in Litauen in den 19.-20. Jh. charakterisieren.

In der genannten Periode kann man die meisten alten heiligen Stätten nur als besondere Objekte der Legenden und Erzählungen nennen, die das Interesse der einheimischen Einwohner und der professionellen Schöpfer geweckt hatten. Trotzdem waren mehr als Halbes Hundert dieser heiligen Stätten als wichtige Elemente des religiösen Lebens geblieben (2. Abb.). Das größte Interesse erwecken abseits der Kirche wirkende heilige Stätten. In erster Linie sind das heilige Quellen, Bäume und Steine in den Wäldern, die in weiterem oder geringerem Abstand von der Siedlung entfernt waren. Oft, aber nicht immer, kennzeichneten diese Stellen hölzerne Kreuze, kleine und größere Kapellen. Die heiligen Stätten wurden individuell besucht, wenn entsprechende Angelegenheit entstand, oder öffentlich, an den in der Umgebung bekannten Tagen.

Es gibt nur wenige Angaben über heilige Bäume und Steine, die sich im Gehöft des vorigen Jahrhunderts befanden, erhalten geblieben. Zum größten Teil bedingte dieses Schwinden die Tatsache, dass diese Tradition familiärer Art war. Die Steine mit den Schalen mit den spitzen Böden [stones with narrow-bottomed bowls], die in den Dorfhöfen reich erhalten geblieben waren, werden bis jetzt als eine besondere Erinnerung an die Familie, als die Garantie des Familienglücks betrachtet.

Der Gebrauch der manchen heiligen Stätten im 19–20. Jh. war eng mit den Wallfahrten der Gläubigen in die Kirmes der Pfarrgemeinde oder andere Kirchen verbunden. Wenn die Menschen nach Kirmes fuhren oder aus ihnen zurückkehrten, besuchten sie auch alte heilige Stätten und opferten Kleingeld oder Lebensmittel, schöpften heiliges Wasser, erholten sich und aßen zu Mittag u.ä.

Selbstverständlich haben die Aufmerksamkeit der Gläubigen auch manche Zehner heilige Quellen und Steine an den Kirchen und Kapellen oder in den Kirchen gelenkt. Die heiligen Stätten wurden auch in den Dorffriedhöfen und in ihrer Umgebung aufgefunden.

Verallgemeinernd kann man sagen, dass die litauischen Dorfbewohner im 19.-20 Jh. in der Kirche getauft und verheiratet waren, und in den Friedhöfen unter der Teilnahme des Pfarrers beerdigt. Ungeachtet dessen gab es in den Wäldern und an manchen Fällen in den Siedlungen alte heilige Stätten: heilige Quellen, Steine und Berge. Die Wurzeln dieser Tradition reichen in die Zeiten der baltischen Religion zurück.

Klaipėdos universiteto
Baltijos regiono istorijos ir archeologijos institutas
Tilžės g.13, LT – 91251 Klaipėda

Gauta 2008 05 12

Atiduota spausdinti 2008 11 11
